

A kompromissz-katholicizmus Magyarországon.

I.

Éppen nem csodálkozhatunk azon, ha a római katolikus egyházszervezetnek még ellenfelei között is akadnak bámulói. Ha a lángeszű Macaulayra gondolunk, ki a pápaságot a legtökéletesebb emberi szervezetnek mondta, mely akkor is fenn fog állani, ha már London romjain tekint szét a nyáját legeltető pásztor: ez a bámulat meg van okolva azzal, hogy a historikus a majdnem két évezredes keresztyénség életrealóságát és fejlődésképeségét a pápai intézménnyel látja egybeforrva. Macaulaynál kisebb embereknél elég ok ezen bámulatra az is, hogy egyre hallják a római katolikus egyház végtelen számú intézményeit, anyagi gazdagságát, functionariusai figyelmét, tömegeinek hitét, traditioi ősiségét és dogmatikus fejlődésének következetességét és szilárdságát említeni. A római katolikus főpap, csak úgy mint a római katolikus falusi káplán is ugyanazon fölényes nyugalommal szokták hangsúlyozni, hogy hit dolgában ők nem alkuszhatnak; ha a pápa locutus est, az egész római katolikus világ hajol meg előtte hódolattal. Az egységes, hagyományos rend és hódoló engedelmesség mint intézmény, bámulat tárgyát képezte mindig és fogja is képezni mindaddig, a mig meglesz. Hogy meddig lesz meg, nem tudhatjuk, de hogy a multban az egységes egyházfőiség nem volt meg, hogy a hagyományos kormányzói bölcsesség kapkodott, a hivek tömege ingadozott, az egyház pedig alkudozott még a hit dolgában is, azt tudjuk a történelemtől.

Egyébként pedig nem ezen régi dolgokat akarom feleleveníteni, hanem ezeknek Magyarországra való vonatkozásait. A

római pápaság a jezsuita rend fellépése előtt a protestantizmussal szemben nem tudott következetes álláspontot elfoglalni. Azt ugyan azonnal érezte, hogy a X. Leo-féle elvilágiasodott pápaság veszedelmet rejt magában és az aszkéta, de nem politikus VI. Adorján pápa és utódai tettek is volna engedményeket a reformációnak, ha ezzel az a veszedelem nem járt volna, hogy akkor meg Olaszország és Spanyolország megy veszendőbe a pápaságra nézve, anélkül azonban, hogy Németország visszahódítását teljesen biztossá tenné. Rómától elszakadni és nemzeti alapon szervezni az egyházat a XVI. század derekáig sikerült mindenütt, a hol a fejedelem vagy a nemzet többsége a reformációt elfogadta, tehát a Skandináviaországokban, Skóciában, Angliában és Erdélyben. Hollandban a rendek többsége ugyan protestáns, de csak néhány évtizeddel később következik be a nemzet és a katolikus dynastiák között az összetűzés és a végleges szakadás. Sokkal bonyolultabb a dolog Németországban, a hol a római császár tradíciói és érdekei jutnak egymással ellentétbe, mert V. Károly császár az Imperator Romanorum Semper Augustust csak úgy tudta elképzelni, ha a pápa koronázza meg császárrá, pápa és császár egymást anyagilag és erkölcsileg kölcsönösen támogatják és intézményeiket kölcsönösen fenntartják. Ezen politika azonban igen könnyen Canossába vezethetett, a miért is arra kellett törekedni, hogy a pápai befolyást lehetőleg korlátozni kell, nehogy a római császári hatalom ebből kifolyólag csorbát szenvedjen. Luther és a reformáció I. Miksa császárnak nem volt ellenére, mert egy hatalmas német nemzetegyház lehetősége a császár kezében félelmes fegyver lehetett a pápa ellenében. De már V. Károly, a mikor a reformáció teljesen pápa nélkül akart szervezkedni, akadályokat gördített eléje, bár egyes reformoknak az egyházban sem ő, sem testvére Ferdinánd főherceg és magyar-cseh király nem voltak ellenségei; mutatja ezt a Károly által önhatalmilag, pápai beleegyezés nélkül adott augsburgi Interim és Ferdinánd álláspontja a tridentinai zsinaton, a midőn főpapjai által a coelibatus és az egy szín alatti úrvacsora eltörlését sürgette. A pápaság azonban ezen engedmények által egyházi tekintélyének utolsó maradványát látta veszélyeztetve s

azért a tridenti zsinaton merev konservatív álláspontjából semmit sem engedett, miáltal nemcsak a teljes katasztrófától menekült meg, hanem lassanként a spanyol világhatalom, a jezsuiták és a tömegek vakhite által megsegítve, védelemből támadásba ment át. A harcz még csak egy évszázad múlva a XVIII. század közepén dől el a kuriának teljes diadalával Franciaországban, Dél-Németországban és Ausztriában, részleges diadalával Magyar- és Lengyelországban és teljes kudarcával a Skandináv országokban Skót-Angolország- és Észak-Németországban, valamint a Németalföldön is.

A küzdelem korszakának elején a pápaellenes politikának nagy előnyei vannak: Németországban az augsburgi vallásbéke a németbirodalmi rendek vallásszabadságát biztosítja, vagyis az egyházi birtokok saecularisatioja szentesítést nyert; Anglia, Skandinávia, sőt a katolikus Franciaország a német protestánsok állandó szövetségese, a katolikus választófejedelmi méltóságokat már csak a reservatum ecclesiasticum vékony szála tartja még, három választó fejedelem: a szász herceg, a brandenburgi örgróf, a rajnai palatinus gróf protestánsok, a még az ősi katolikus hitben született és nevelt Ferdinánd császár öreg, fáradt, erélytelen, de utóda, a sok Habsburgkoronának várományosa, a koronázott magyar király, érzületében és gondolkozásában protestáns.

Miksa főhercegnek protestáns érzülete úgy a katolikus, mint a protestáns világban nagy perspektivákra adott alkalmat: magatartásától függött, hogy Németországban egy nagy nemzeti egyház létesülhet-e a német császár fősége alatt, ki azután megszűnik római lenni a szónak pápás és egyetemes értelmében, vagy pedig a császár elfogadja a pápa szövetségét és ketten együtt fáradnak a katholicismus és a császárság régi tradíció megőrzésén.

Miksa császár már atyja életében felismerte a saját historiai missióját, ambíciója is lett volna a nagyszabású feladatra, de nem volt meg benne az, a mi mindennek felett szükséges ilyen missió betöltésére: a saját személyébe és feladatába vetett megingathatlan hite, a mindent kockáztatni kész, önfeláldozásig

menő elszántság, az aczélkemény akaró képesség, a hogy ez meg volt később, de az ellenkező irányban, a rekatholizálás terén, öcssében, II. Ferdinándban.

Pedig ha Miksában csak felerészben van meg II. Ferdinánd akcióképessége, mint protestáns cseh király és negyedik német világi választó a német nemzeti császárságot megalapíthatja, a saecularizált német egyházi választófejedelemségekkel teremthet maga körül támaszokat és egész közép Európa protestáns alapon fejlődik.

Hogy nem így történt, azt Miksa egyéniségén kívül annak a körülménynek is kell betudnunk, hogy a protestáns fejedelmek, rendek, nép, egyház és tudomány Miksát nem támogatták kellőképp, nem voltak szervezve, későn vették észre az újra szervezkedő pápaság félelmes erejét és támadását, túlságosan biztak önmagukban és könnyelműen sokat hagytak a véletlenre.

Hogy Miksa, mint a Habsburg koronának várományosa, csakugyan át volt hatva protestáns érzülettől, az ma már kétségtelenül megállapított tény.¹⁾ Atyjával Ferdinánddal is sokszor jött vallásos nézetei miatt összeütközésbe. Ő maga, nagynénje Mária özvegy magyar királyné és a két századdal később élt II. József császárok jutnak a Habsburgok közül azon, náluk úgylátszik tragikus sorsra, hogy a római egyházzal szemben foglaltak állást. Meggyőződése szerint a vallási dolgokban nem dönthet a kard; a lelkiismereteken uralkodni akarni a legnagyobb bűn. Udvari papja, Pfauzer Sebestyén, a bécsi Augustinus templomban lutheránus szellemű prédikációkat tartott. Egyik udvari papja meg is nősült. Pfauzer révén állandó összeköttetésben állott Melanchthonnal, ki utolsó nagy fontosságú iratát, melyben állást foglal a bajor inquisitio artikulusaival szemben és a protestantizmus controvers kérdéseiben is, egyenesen Miksának küldi el. Bizalmas leveleiben határozottan a megtisztított tan hívének vallja magát; szeretné, ha a protestánsok között teljes volna az egyetértés,

¹⁾ L. Maurenbrecher, Historische Zeitschrift LXXIX k. 241. l. Hopfen, Kaiser Max II. und der Kompromiss-Katholicismus. Johanny: Der Protestantismus in Wien. Wiener Evangelische Vorträge I. 86. l. Loesche, Geschichte des Protestantismus in Oesterreich in Umrissen.

mert akkor a pápa nyakára lehetne tenni a kést. III. Frigyes Rajnai palatinus grófnak azt írja, hogy fél, mikép rövid idő alatt mint földönfutó lesz kénytelen udvarába jönni vallásos meggyőződése miatt, kéri tehát, hogy fogadja szívesen. Más német protestáns fejedelmekhez azon kérdéssel fordul, hogy mittevő legyen akkor, ha atyja erőszakkal kényszerítené a misén való részvételle, melytől pedig undorodik. Épen a protestáns fejedelmek figyelmeztették Miksát arra, hogy ilyen magatartással el fogja idegeníteni a katolikus választó fejedelmeket. Miksa talán kitartásra való buzdítást várt a német prot. fejedelmektől és e helyett opportunus magatartásra való intést nyert tőlök, ehhez járultak atyjának Ferdinándnak fenyegetései, könyörgései és körmönfont politikai intelmei. Végül nem maradt el a pápai kuria azon magatartása sem, mely az adott esetben reá nézve legnagyobb haszonnal járt.

Miksa igazán vallásos érzületéről kellőképp informáltatva a kuria is fontolóra vette a nagy veszedelmet, mely Miksa protestáns érzületével esetleg a catholicismust fenyegetheti. Csak nem régiben vesztette el a pápaság Angliát a miatt, hogy túlságos merev állásontra helyezkedett Vérengző Máriával szemben, ki pedig jó katolikus volt és a pápaság javát is akarta, de a rekatholizálás nehézségei miatt türelmetlen pápaság a legridegebb és legszélsebb eszközöket alkalmazván, Angliát Erzsébet királynő és a protestantizmus álláspontjára kényszerítette. Miksa császárral tehát nem volt szabad merev, intranszigenz alapon tárgyalni, az ő egyéni nézeteit respectálni kellett és így nem lehetett őket eretnektanoknak nyilvánítani, hanem igenis azt a színt kellett nekik adni. mintha a pápaság előzetes tudtával és beleegyezésével vallaná a császár a dogmától eltérő nézeteit és ha a körülmények megváltoznak, az engedményt vissza lehet majd vonni. Ezen engedményeknek köszönheti részben a római katolikus egyház, hogy Miksa az egyház tagja maradt, hogy a Habsburg dynasztia német nemzetivé nem tudott átalakulni és így Rómának állandó szövetségese maradt és hogy a Habsburgok német tartományai meg a többi német tartományok szellemi kapcsa meg-lazul és heterogén alapon külön politikai alakulások indulnak meg és csirájukban az osztrák és porosz ellentétet rejtik magukban.

Igy keletkezett Miksánál és igen sok világi főúrnál azon meg nem állapodott vallásos érzület, melyet kompromissz-katholicismusnak szoktak nevezni. Ennek a hívei tehát katolikusok akartak maradni, nem sokat törődtek azonban a püspökökkel, annál kevésbé a pápákkal, elvetették a bérnialást, bűjtöt, fülbeigónást, búcsút, tisztító tüzet, a szentek és ereklyék tiszteletét, utolsó kenetet, a zárdai életet és papi nőtlenséget, ellenben követelték a két szín alatti úrvacsorát és a mise nemzeti nyelven való kiszolgálását. Ezen az alapon volt szándéka Miksának a régi és új hitet egymással egyesíteni, ezért törekedett a klerusban egyházi fegyelmet, a protestánsoknál egységes tant létesíteni és kérte a pápát, hogy a kelyhet és a papok nőülését engedné meg. Csakhogy a tridenti zsinat ez utóbbiakra nézve már korábban a non possumus álláspontjára helyezkedvén. Miksa királynak csakis rendkívüli formában, fenntartásokkal és klauzulákkal engedhette meg azt, hogy alattvalóinál az úrvacsorának két szín alatti kiszolgálását eltűrheti és a mellett a kath. egyháznak tagjai is maradhatnak.

Mindezen szövevényes állapotoknak megtaláljuk mását Magyarországon is. A királynak a személye lévén mérvadó, a Habsburg-Magyarországon csak oly értelemben lehet szó protestantizmusról, a hogy ezt a körülmények megengedték. A mohácsi vészig a hivatalos Magyarország és a rendek is megmaradnak katolikusoknak, a német lakossággal bíró szabad királyi városokban ellenben rokonszenv mutatkozik a reformáció iránt. Ezen rokonszenv közvetlenül a nyugati határvidéken még a XVI. században alig képes intézményes úton érvényesülni; a katolicizmussal való szakításról beszélni a XVI. század közepén Magyarország nyugati részeit illetőleg legalább is korai dolog. Azok a főurak, kiknek utódai később, a XVI. század végén és a XVII. század elején valósággal protestánsok, még a XVI. század közepén nem igazán azok, hanem érzületöknél és talán érdekeiknél fogva is a reformáció bizonyos tanát magukévá teszik ugyan, de formálisan a katolikus egyház kebeléből nem lépnek ki, a minthogy az első protestánsoknak ezen formális kilépésre semmi szükségük nem volt. E körülmények okozták azután azt, hogy

a jelenleg már szorosán elkülönített protestáns felekezetek egyes frókat, tudósokat, papokat, főurakat a maguk számára követelnek, holott tulajdonképpen azok csak kompromissz-katolikusok voltak. Így Nádasdy Tamás nádort a protestánsok mindjárt kezdetben a maguk számára foglalják le, holott késő öregségében nyilatkozik úgy, hogy a lutheri hitvallást Magyarországon ki kell irtani. Már utódai, a csepregi colloquiumot összehívó és a Bécsben lefejezett Nádasdyak határozott protestánsok. Verancsich Antal, későbbi esztergomi érsek, egyidőben szintén nem olvasott misét, mert várakozó álláspontot foglalt el, hátha a Tridentinum eltörli majd a misét. Mikor Oláh Miklós a felső magyarországi papokkal zsinatot tart, ezek mind katolikusoknak vallják magukat, a katolikus egyháznak minden dogmáját elfogadják, — pedig legnagyobb részük nős és két szin alatt szolgáltatta ki az úrvacsorát. Kétségtelen, hogy ezen nős és az úrvacsorát két szin alatt kiszolgáltató papok alkották meg a későbbi protestáns egyházat, de ez formálisan csak akkor vált ki szervezetileg is a katolikus egyházból, midőn akadt egy Bocskay István, ki a katolikus Habsburgoktól az új egyház létjogát az erősebb jogánál fogva megállapította és akadt egy Thurzó György nádor, ki, mint a konfoederált magyar rendiség képviselője, intézményes alapon tette lehetővé a régi és új vallás hiveinek a különválást.

A mikor tehát Oláh Miklós esztergomi érsek a tridentí zsinat határozatai értelmében igyekszik papságát irányítani, tulajdonképen nem rekatholizál, csak épen megakarja akadályozni azt, hogy az érületben és lényegben már nem katolikus papok szervezetileg is külön váljanak a régi egyháztól. A katolikus egyház szempontjából tehát azon nagy érdeme van Oláh Miklósnak, hogy a Habsburgok Magyarorszáგában a protestánsok szervezkedését egy félszázaddal későbbre tolta ki. A török hódoltság, az erdélyi fejedelmi, az észak-magyarországi és dunántúli részekben azonban ő sem tudta megakadályozni a protestánsok szervezkedését, a mint ezt az egervölgyi, herczegszőlősi, debreczeni és soproni zsinati kánonok mutatják.

Egyébként Oláh Miklós érsek megalégedett mindenütt a katolikus egyház látszólagos, külső és formai diadalával, a

minthogy ő ennél többre az akkori körülmények között nem is vállalkozhatik. Miksa korában nem lehetett eljárni úgy, mint később II. Ferdinánd és Leopold korában. Oláh Miklós kihirdeteti az egyházi szószékeken, hogy az összes vallásos könyveket el kell hozni a parochiára, a hol azután elégették őket, de azt már nem volt módja megakadályozni, hogy ez ellen a szabad királyi városok a királynál panaszt emeljenek, ki azután az ilynemű autodafékat királyi parancsszóval beszünteti. Oláh Miklós érsek egybehívja egyházmegyéje papjait és megvizsgálja őket különösen azon tanokra nézve, melyek a régi és új egyházaknál eltérnek. Hogy ezen vizsgálatok miként folytak le és minő haszonnal jártak az egyházra, azt mutatja azon két papnak az esete, kik Somogyi Péter vágsellyei tanítóval együtt kerültek az esztergomi érsek ítélőszéke elé.

Schrödl József,
pozsonyi ev. lyc. tanár.